

ОСОБЛИВА ДИТИНА: навчання і виховання

НАУКОВИЙ, НАВЧАЛЬНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (113) СІЧЕНЬ – ЛЮТИЙ – БЕРЕЗЕНЬ 2024 ВИХОДИТЬ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

Схвалено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(протокол № 2 від 01.02.2024 р.)

Заснований у 1995 р. З 1996 р. по 2012 р. видавався під назвою «Дефектологія»; з 2013 р. – «Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання»;

з 2014 р. видається під назвою «Особлива дитина: навчання і виховання» («Exceptional Child: Teaching and Upbringing»)
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія: КВ № 25085-15025 ПР від 31.12.2021

ЗАСНОВНИК

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

Внесено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі педагогічних наук (016 – Спеціальна освіта)
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р.)

Видання індексується: Наукова періодика України, EBSCO Education
Source, Index Copernicus, MIAR, ResearchBib, Cite Factor

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, тел.: 098 949 73 02

Матеріали для публікації надсилати: csnukr@ispukr.org.ua

Інформація для авторів, рецензентів, повідомлення, хроніки, події, коментарі на сайті журналу: <http://ojs.csnukr.in.ua/>

© Усі права захищено. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – як електронними, так і фотомеханічними, зокрема через сканування, запис або комп'ютерне зрізування, без письмового дозволу Інституту. За достовірність фактів, дат, назв і правильність цитування відповідають автори. Редакція зберігає за собою право рецензування, редагування та скорочення статей без згоди автора, може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи поглядів автора. Рукописи не повертаються.

ISSN 2312-2781
ICV 2017:39.58
ICDS 2018:4.3

EXCEPTIONAL CHILD: teaching and upbringing

Journal publishes reports of research and scholarly reviews on improving education and services for children with disabilities

№ 1 (113) JANUARY – FEBRUARY – MARCH 2024

PUBLISHED 4 TIMES A YEAR

SUBSCRIPTION INDEX 68835

Founded in 1995, published since 1996.

Previous titles of the Journal: 1996 – 2012: «Defektolohiia»; 2013: «Defektolohiia. Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia»;
since 2014: «Exceptional child: teaching and upbringing»

Certificate of State registration of a print medium KB № 25085-15025 ПП, 31.12.2021

FOUNDER OF THE JOURNAL

Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Entered into the List of scientific professional publications of category «B» of Ukraine in the field of pedagogical sciences (016 - Special
education) (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 894 dated 10.10.2022)

The journal is indexed by: Scientific periodicals of Ukraine, EBSCO Education Source, Index Copernicus, MIAR,
ResearchBib, Cite Factor

EDITORS' OFFICE

Address: 9, Berlynskogo Str., Kyiv, 04060, Ukraine, Tel.: 098 949 73 02

Please, email your submissions for publication at csnukr@ispukr.org.ua. <http://ojs.csnukr.in.ua/>

© All rights reserved. No part, element, idea or layout of this publication may be copied or reproduced in any form and by any means, whether electronic or photomechanical,
e. g. by photocopying, recording, or including in computer archives,
without a prior written consent of the Institute

The authors are responsible for the accuracy of facts, dates, names and correct citations.

The editorial office reserves the right to edit and reduce the length of submissions without authors' consent.

It may also publish papers for the purposes of discussion, without sharing the views of the author.

The editorial office does not return the manuscripts

© «Exceptional child: teaching and upbringing», 2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Засенко В. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, радник директора, почесний директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора

Прохоренко Л. І., доктор психологічних наук, професор, директор, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Члени редакційної колегії

Ванчова А., доктор педагогічних наук, професор, директор, Інститут спеціальної педагогіки, факультет освіти, Університет імені Яна Коменського (Словаччина)

Гарчарікова Т., кандидат педагогічних наук, Інститут спеціальної педагогіки, факультет освіти, Університет імені Яна Коменського (Словаччина)

Данілавічюте Е. А., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Душка А. Л., доктор психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Клопота Є. А., доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, Запорізький національний університет (Україна)

Кобильченко В. В., доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Кульбіда С. В., доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Луцьов В. Є., кандидат психологічних наук, доцент, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна)

Мамічева О. В., доктор психологічних наук, професор, Донбаський державний педагогічний університет (Україна)

Омельченко І.М., доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Панок В. Г., член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України (Україна)

Супрун М. О., доктор педагогічних наук, професор, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського (Україна)

Відповідальний секретар

Рапіна Л. А. – науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

EDITORIAL BOARD

Managing Editor

Vyacheslav Zasenko, D.Sc. (Education), Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (NAES of Ukraine), the Adviser of the Director and the Honorary of the Director of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Co-Editors

Lesia Prokhorenko, D.Sc. (psychology), Professor, the Director of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

CONSULTING EDITORS

Alica Vancova, Doctor of pedagogical sciences, Professor, Director of Institute of Special pedagogy, Faculty of Education, Comenius University (Slovakia)

Elyana Danilavichutie, PhD (Education), Senior researcher, Head of department of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Alla Dushka, D.Sc. (Psychology), Associate Professor, Leading researcher of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Terezia Harcharikova, PhD (Education), The Institute of Special Education Studies, Faculty of Education, Comenius University Bratislava (Slovakia)

Yevhen Klopota, D.Sc. (Psychology), Professor, Honored worker of Education, Zaporizhzhia National University (Ukraine)

Vadym Kobylichenko, D.Sc. (Psychology), Leading researcher of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Svitlana Kulbida, Doctor of pedagogical sciences, professor, chief researcher of the sign language training department, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Vitalii Lunov, PhD (Psychology), Associate Professor, G.S.Kostyuk Psychology Institute of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Olena Mamicheva, PhD (Psychology), Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Teacher's Training University»

Iryna Omelchenko, Doctor in Psychology, professor, leading researcher of the Department of Psychological and Pedagogical Support for Children with Special Needs, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Vitali Panok, corresponding member of the NAES of Ukraine, PhD (Psychology), Professor, Ukrainian Scientific and Methodological Center of Practical Psychology and Social Work of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Mykola Suprun, D.Sc. (Education), Professor, Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi (Ukraine)

Executive Editor

Lidiia Rapina – researcher of the Department of Psychological and Pedagogical Support of Children with Special Needs, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

Леся Прохоренко, Олег Орлов, Денис Прохоренко

Освіта осіб з особливими потребами в країнах Європи та Україні:
порівняльний контент-аналіз 7-41

Людмила Трофименко

Стратегії підтримки дітей з алалією в освітньому середовищі
41-65

Світлана Литовченко, Микола Супрун, Віталій Литовченко

Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху:
історичний екскурс 65-87

Зоряна Удич, Ірина Шульга

Виклики у роботі асистента учителя/вихователя: методологія та
результати дослідження 87-115

Валентина Іщук

Структура системи управління якістю освіти у навчальному
закладі 115-135

Інна Біневич

Компетентнісний підхід як цільова орієнтація освітнього процесу
в новій українській школі 135-158

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

Сергій Сорокін

Соціально-психологічні особливості роботи з обдарованою
молоддю з урахуванням асинхронності розвитку 158-177

Тетяна Хомик, Ганна Супрун, Ганна Сабат

Емпіричне вивчення стану сформованості лексичної складової
мовлення дітей старшого дошкільного віку з аутизмом

177-195

Інна Баранець, Наталія Пахомова, Валентина Волошина

Формування комунікативної компетентності у дітей старшого
дошкільного віку з моторною алалією як передумова успішного
лідерства в освітньому просторі

195-211

ХРОНІКА. ПОДІЇ. КОМЕНТАРІ

212-216

12. Brody, S. (2013). Teaching the skills that children need to succeed. *Camping Magazine*. September, 89–101. [in English].

УДК 376:616.896-053.5].015:81'233:005.642.5

Тетяна Хомик,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Факультету психології, соціальної роботи та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

t.khomyk@kubg.edu.ua

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4566-0681>

Researcher ID <https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Khomyk>

Tetiana Khomyk,

PhD in Pedagogy,

Senior Lecturer of the department of special and inclusive education of the Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Ганна Супрун,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Факультету психології, соціальної роботи та інклюзивної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

h.suprun@kubg.edu.ua

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3282-7603>

Researcher ID <https://www.researchgate.net/profile/Hanna-Suprun>

Hanna Suprun,

PhD in Psychology,

Senior Lecturer of the department of special and inclusive education of the Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Ганна Сабат,

здобувач другого (магістерського) рівня освіти спеціальності 016

«Спеціальна освіта» Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

hvsabat.fpsrso22@kubg.edu.ua

Hanna Sabat,

second (master's) level of education, specialty 016 «Special education» of the Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна,
вул. Бульварно-Кудрявська 18/2, м. Київ, 04053, Україна

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine,
18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЛЕКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З АУТИЗМОМ

EMPIRICAL STUDY OF THE STATE OF FORMATION OF THE LEXICAL COMPONENT OF SPEECH OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM

Анотація. Статтю присвячено висвітленню питання щодо сформованості лексичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом та репрезентовано результати емпіричного дослідження даного аспекту.

У статті представлено теоретичний аналіз джерельної бази, який розкриває особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Констатовано й особливості формування й функціонування лексичної складової мовлення дітей цієї категорії. Визначено, що для дітей дошкільного віку з аутизмом характерне обмеження у функціонуванні як активного, так і пасивного словників. А саме: значно менший словниковий запас відповідно до вікових норм їх однолітків з типовим розвитком; недостатній активний словник, що звужується певними лексичними темами; надмірна фіксація та домінування слів окремих тем;

зниження рівня продуктивного накопичення пасивного словника; труднощі у переведенні слів з пасивного в активний словник та ін. Все означене ускладнює природний процес формування лексичної складової мовлення у дітей з аутизмом, вдосконалення граматичної, фонетико-фонематичного складової, зв'язного мовлення та комунікації загалом.

Задля підтвердження визначених теоретичних даних авторами було організовано та проведено дослід, спрямований на дослідження та з'ясування особливостей формування лексичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Його зміст передбачав проведення два комплекси завдань, які спрямовані на вивчення стану сформованості імпресивного (пасивного словника) та експресивного (активного словника) мовлення.

Отримані дані експерименту засвідчили значне зниження рівня сформованості лексичної складової мовлення відповідно до вікових норм дітей старшого дошкільного віку. Було підтверджено такі індивідуалізовані особливості: достатній рівень розвитку пасивного словника з використанням різноманітних слів та фраз з високою точністю; пасивний словник кількісно менший, але він характеризується відповідною різноманітністю; низький рівень розвитку пасивного словника з недостатньою кількістю слів та фраз з обмеженою різноманітністю; низький рівень сформованості активного словника та ін.

Представлені результати дослідження дали змогу дійти висновку, що при плануванні корекційно-розвиткового маршруту для дітей старшого дошкільного віку з аутизмом варто дотримуватися принципу індивідуалізації, врахування індивідуальних особливостей мовленнєвого розвитку конкретної дитини та її потреб у вдосконаленні лексичної складової мовлення. Лише такий підхід забезпечить результативність логопедичної роботи та якісне збільшення словника дошкільника з аутизмом.

Ключові слова: лексична складова мовлення, словник, діти дошкільного віку, старші дошкільники, аутизм.

Abstract. The article is devoted to the issue of the formation of the lexical component of speech in older preschool children with autism and the results of an empirical study of this aspect are represented.

The article presents a theoretical analysis of the source base, which reveals the essence of the category of children with autism and the peculiarities of the formation of speech activity in these preschoolers. Peculiarities of the formation and functioning of the lexical component of speech have also been established. It was determined that preschool children with autism are characterized by a limitation in the functioning of both active and passive vocabularies. Namely: significantly smaller vocabulary in accordance with the age norms of their peers with typical development; insufficient active vocabulary narrowed by certain lexical topics; getting stuck on specific topics and increasing vocabulary on this topic; decrease in the level of productive accumulation of passive vocabulary; difficulties in translating words from the passive to the active dictionary, etc. All of the above complicates the further process of forming the lexical component of speech in children with autism, improving the grammatical, phonetic-phonemic component, coherent speech and communication in general.

In order to confirm the determined theoretical data, the authors organized and conducted an experiment aimed at researching and clarifying the peculiarities of the formation of the lexical component of speech in older preschool children with autism spectrum disorders. Its content included two sets of tasks aimed at studying the state of formation of impressive (passive vocabulary) and expressive (active vocabulary) speech.

The obtained data of the experiment proved a significant decrease in the level of formation of the lexical component of speech in accordance with the age norms of older preschool children. The following individualized features were confirmed: a sufficient level of passive vocabulary development using a variety of words and phrases with high accuracy; the passive vocabulary is quantitatively smaller, but it is characterized by a corresponding variety; a low level of passive

vocabulary development with an insufficient number of words and phrases with a limited variety; low level of formation of active vocabulary, etc.

The presented results of the study made it possible to come to the conclusion that when planning a corrective and developmental route for older preschool children, the principle of individualization should be followed, taking into account the individual characteristics of the speech development of a specific child with autistic age disorders and his needs to improve the lexical component of speech. Only this approach will ensure the effectiveness of speech therapy work and a qualitative increase in the vocabulary of a preschooler with autism.

Key words: lexical component of speech, dictionary, children of preschool age, older preschoolers, autism.

Актуальність дослідження. Теоретичне та емпіричне вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку на сучасному етапі розвитку освіти залишається актуальним, оскільки мовлення є однією з найважливіших психічних функцій. Оволодівши даним процесом, дитина усвідомлює, планує і регулює свою поведінку та комунікацію з оточуючими. Відповідно, спілкування створює необхідні умови для подальшого розвитку різних форм діяльності і соціалізації в цілому.

Питання досліду специфіки формування лексики у дошкільників займає одне з провідних місць у сучасній педагогіці. Розвиток словника та лексичного запасу має велике значення для становлення пізнавальної діяльності дітей, оскільки слово, його значення є не тільки засобом мовлення, а й розвитку пізнавальних процесів, зокрема мислення. Задля оволодіння у молодшому шкільному віці навичками читання, письма, лічби необхідний достатній рівень оволодіння лексичною системою мовлення у

старшому дошкільному віці. Адже він здійснює вплив на розвиток мовної компетенції, мовленнєвої діяльності та комунікації дитини (Н. Базима & М. Шеремет, 2017; А. Богуш, 2010; А. Бородич, 2018; Н. Гавриш, 2010; Е. Данілавічюте, 2022; В. Тарасун, 2018; Л. Трофименко, 2022; Є. Соботович, 2015; та ін.).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Діти з особливими освітніми потребами часто мають порушення комунікації, які можуть проявлятися по-різному. У деяких дітей може бути відсутнє мовлення взагалі, інші можуть говорити, але їхнє мовлення може бути нерозбірливим або незрозумілим. У деяких дітей можуть бути проблеми з розумінням мовлення інших людей. Дані труднощі в комунікації й мовленнєвому розвитку характерні і категорії дітей з соціоадаптаційними труднощами, а саме – дошкільникам з розладами аутистичного спектра (Н. Базима, 2014; В. Вітюк & Л. Тарасюк, 2016; В. Мельник & О. Таран, 2022; Х. Ткач, 2021; А. Товкес, 2018; Є. Соботович, 2015; та ін.).

Як зазначає І. Рогальська-Яблонська (2016), розлади аутистичного спектра – це комплексні порушення психічного розвитку, які характеризуються соціальною дезадаптацією та нездатністю до соціальної взаємодії, спілкування і стереотипністю поведінки (багаторазові повторення одноманітних дій) [5 : 204–211].

Порушення поведінки та комунікації дітей з аутизмом є актуальною проблемою. Аутизм представлений широким спектром феноменів – психологічною вразливістю, слабкою

психологічною захищеністю, особливою вразливістю до негативних соціально-психологічних впливів, що спотворюють гармонійний розвиток особистості (Я. Куралова & М. Плахтій, 2017) [4 : 152-157].

Особливості словника у дітей з розладами аутистичного спектра висвітлено у дослідженнях Н. Базими, 2014; О. Белової, 2018; К. Крамаренко-Щудло, 2020; А. Линник, 2023; І. Шеремет, 2017; Д. Шульженко, 2009; А. Klin, 2023; С. Lord, 2018; R. Paul, 1999; S. Rogers, 2013; та ін. Автори зазначають, що у даній категорії дітей зазвичай менший словник, ніж у їх однолітків. Вони можуть знати менше слів, і їхній словник може бути обмежений певними темами. В граматичній складовій фахівці констатують труднощі з граматиною. Дошкільники можуть неправильно використовувати слова або фрази, або їхня мова може бути не структурованою. Зокрема, визначено й проблеми зі сприйняттям слів. Вони можуть не розуміти значення слів або фраз, або вони можуть неправильно розуміти те, що чують.

Н. Базима (2014) виділяє чотири основні особливості розвитку мовлення та мовленнєвих труднощів дітей з аутизмом: не комунікативність мовлення; його спотвореність: поєднання недорозвинення різних компонентів, взаємодії з оточуючим та акселерація афективного мовлення, спрямованої на ауто стимуляцію; досить часта наявність своєрідної вербальної обдарованості; мутизм або розпад мовлення [1].

Мовленнєві розлади ускладнюють труднощі в контакті з оточуючими, тому робота з розвитку мовлення має починатися у

якогого більш ранньому віці. Найбільш характерним для словника дітей з аутизмом є одночасне поєднання «жаргону», «неповної» та «зрілої мови». Це явище ілюструє дисгармонійне дозрівання мовної та інших сфер діяльності, порушення ієрархічних взаємин між простими та складними структурами в межах кожної функціональної системи.

Як підтверджують спостереження О. Романчука (2016), словниковий запас у дітей із розладами аутистичного спектра розвивається повільно, дитина може використовувати жести замість слів або надавати словам неправильне значення. Їм не цікаво заводити друзів. Вважаючи за краще проводити час на самоті, діти з аутизмом не граються з іншими дітьми. Часто вони не відповідають на посмішку. При аутизмі людина може повторювати будь-які дії чи слова по кілька разів.

За результатами аналізу спеціальної та психолого-педагогічної літератури було з'ясовано, що у дітей з розладами аутистичного спектра активний та пасивний словник розвивається повільно, дитина може використовувати жести замість слів або надавати словам неправильне значення [1; 2; 3; 7; 8].

Як зазначає Г. Соколова (2013), здійснюючи дослідження особливостей розвитку словника, необхідно звертати увагу на: чи розуміє дитина назви предметів чи дій, і як вона може їх використовувати у своєму мовленні; можливість виконання нею інструкцій (словесних); чи є наявність ехолалій та фраз-штампів; особливості взаємодії з батьками та близькими; вираження дитиною свого прохання чи відмови.

Отже, категорія дітей з аутизмом різноманітна за проявами, ступенем тяжкості аутистичних проявів, широким діапазоном інтелектуальних та мовленнєвих порушень, які супроводжують ядерні порушення розвитку.

М. Свідерська (2018) зазначає, що зусилля фахівця з формування словника дитини з розладами аутистичного спектра, вокалізації якої виявляються лише на рівні одноманітного набору звуків («а-а», «е-е», «м-м»), повинні бути спрямовані на розвиток найбільш збережених структур мозку. Заміна вербальних абстрактних образів зоровими значно полегшує навчання такої дитини, що має тип мислення «буквального» сприйняття. Реальні предмети, картинки, надруковані слова застосовуються на всіх етапах роботи. Вибудовування візуального ряду є основною умовою успішності занять з дітьми, що не говорять.

Досліди Н. Базими, 2014, 2018; С. Кондукової & М. Шеремет, 2010; довели, що у зміст логопедичної роботи з дітьми з аутизмом повинні входити такі напрями як: встановлення контакту; розширення уявлень про навколишнє; уточнення значення слів; розвиток розуміння усного мовлення; розвиток артикуляційного праксису; формування граматичного складу мовлення; формування словосполучень та робота над природним звучанням мовлення; розвиток навичок комунікації; розвиток фонематичного слуху та слухової уваги; навчання читання [1; 8 : 102–106].

Мета статті – дослідити та з'ясувати особливості формування лексичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра.

Процедура дослідження. В основу дослідження покладено та задля реалізації його мети було проаналізовано напрацювання Н. Базими, 2014; О. Волошиної, 2013; І. Логвінової, 2008; Т. Скрипник, 2010; Є. Соботович, 2015; Д. Шульженко, 2011; Л. Федорович, 2014; та ін., які і лягли в основу методики оцінювання стану сформованості лексичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Варто зазначити, що підібрані діагностичні завдання були адаптовані відповідно до віку та особливостей розвитку реципієнтів. Сформовано 2 блоки завдань: I блок, спрямований на вивчення стану сформованості імпресивного мовлення (пасивного словника); II блок, спрямований на оцінювання стану сформованості експресивного мовлення (активного словника). Перший блок об'єднує 9 завдань, другий – 17. Уточнено рівні допомоги під час проведення оцінювання: пояснення, як виконувати завдання, виконання завдання разом з логопедом: називаємо предмет, беремо пальчик дитини і знаходимо малюнок разом, називаємо його разом; намагаємось допомогти дитині вирішити завдання, що ускладнюються, та оцінюємо її старання. Дотримання послідовності завдань та вказаних в них інструкцій допоможуть з'ясувати стан активного словника у дітей.

Дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти №168 «Карамелька» Солом'янського району м. Києва, яке охопило 6 дітей віком 5-6 років з розладами аутистичного спектра.

Після виконання всіх завдань, спрямованих на виявлення особливостей словника у дітей з розладами аутистичного спектра, підраховувалася сумарна оцінка.

Пасивний словник: високий рівень – 29 – 40 балів; середній рівень – 21 – 28 балів; низький рівень 9 – 20 балів. *Активний словник:* високий рівень – 68 – 85 балів; середній рівень – 50 – 67 балів; низький рівень – нижче за 50 балів. *Загальна кількість балів:* високий рівень – 97 – 125 балів; середній рівень – 71 – 96 балів; низький рівень – менш як 70 балів.

Варто зазначити, що оцінювання кожного завдання відбувалось за однаковими **критеріями** та поділено на три **шкали за рівнями**.

Високий рівень 5 балів: у словнику присутні всі частини мови; слова вживаються точно за змістом, за необхідності дитина користується синонімічною заміною, вміє також підбирати слова, протилежного значення; розуміє слова з переносним значенням та використовує їх у мовленні.

Середній рівень 3-4 бали: в активному словнику переважають дієслова та іменники; підбір слів не завжди відповідає точному позначенню ознак (частин тіла тварини); спостерігаються значні проблеми у доборі слів подібного чи протилежного значення.

Низький рівень 1-2 бали: діти не реагують на звернене до них мовлення та не можуть впізнавати знайомі предмети та дії на картинках; потрібно багаторазове повторення; відзначаються

поодинокі спроби назвати предмет за описом та назвати дії, що пред'являються їм на картинках.

Результати дослідження. На Рис. 1. представлено узагальнені результати стану сформованості пасивного словника дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

Рис. 1. Стан сформованості пасивного словника у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом (у %)

Аналіз даних емпіричного дослідження лексичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра показав, що вона сформована переважно на низькому (50%) та середньому (34%) рівнях. За цими даними видно, що 34% реципієнтів мають високий рівень розвитку пасивного словника, і вони використовують різноманітні слова та фрази з високою точністю. 16% – середній рівень розвитку, і їх словник менший за кількістю, але він все ще має певну різноманітність. 50% мають низький рівень розвитку словника, і вони мають обмежену кількість слів та фраз з обмеженою різноманітністю. Враховуючи важливість слів і концептів у

пасивному словнику, можна створити індивідуалізовані програми навчання та розвитку мовленнєвих навичок, які враховуватимуть їхні потреби та можливості. Наведемо результати цього аналізу далі.

1. Ключові поняття і терміни. Діти з аутизмом можуть мати труднощі у розумінні абстрактних понять та термінів. Важливо визначити, які концепти вони розуміють та вживають, оскільки це може вплинути на їхню спроможність розуміти та виразно використовувати ці поняття в комунікації.

2. Соціальні слова та фрази. Комунікація є важливою складовою життя дітей з аутизмом. Важливо визначити, які слова та фрази вони використовують для опису своїх емоцій, потреб та взаємодії з іншими людьми. Вивчення цих слів може допомогти розв'язувати проблеми в сфері соціальної адаптації.

3. Дієслова та команди. Розуміння та вживання дієслів та команд є важливими для виконання різних завдань та інструкцій. Детальний аналіз дієслів допомагає визначити, наскільки добре дитина з аутизмом розуміє та виконує дії.

4. Опис предметів та дій. Розуміння слів, що описують предмети та дії, є ключовим для спілкування та розуміння навколишнього світу. Аналіз цих слів може допомогти виявити, чи дитина може точно та адекватно описувати речі навколо себе.

5. Спільні слова і концепти. Важливо визначити, які слова та концепти є загальними для всіх дітей з аутизмом, оскільки це може вказувати на спільні труднощі чи потреби, які можна враховувати при розвитку програм інтервенції.

Враховуючи важливість цих слів і концептів у пасивному словнику дітей з аутизмом, можна створити індивідуалізовані програми навчання та розвитку мовленнєвих навичок, які враховуватимуть їхні потреби та можливості.

На Рис. 2. представлено узагальнені результати стану сформованості активного словника дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

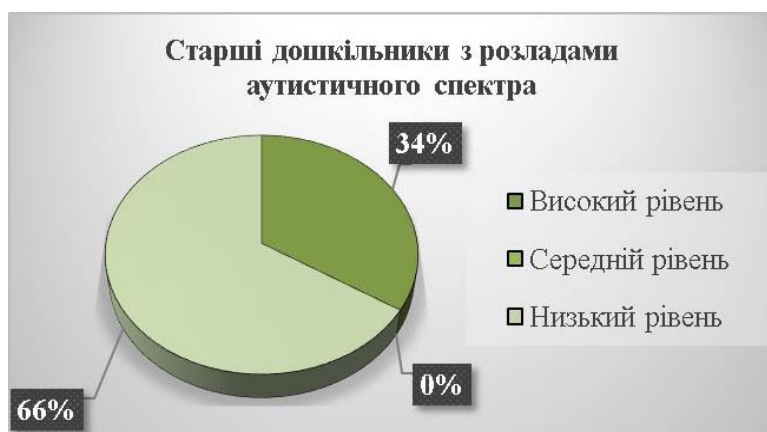

Рис. 2. Стан сформованості активного словника у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом (у %)

Дослідження активного словника в дітей з аутизмом включало в себе такі етапи: збір даних, аналіз мовлення, класифікація слів, оцінка рівня розвитку і соціальний контекст. На основі отриманих результатів можна визначити, що 34% старших дошкільників із розладами аутистичного спектра демонструють високий рівень активного словника, водночас як 66% реципієнтів показали низький рівень активного словника. Аналіз активного словника є важливим кроком у розумінні мовленнєвих навичок дітей з аутизмом і може бути використаний для індивідуального

розвитку та планування програм інтервенції з метою покращення їхньої спільної комунікації та соціальної адаптації.

Узагальнені дані щодо стану сформованості лексичної складової мовлення дітей старшого дошкільного віку з аутизмом представлено на Рис. 3.

Результати дослідження підкреслюють важливість індивідуального підходу та роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра в контексті мовленнєвого розвитку. Ефективність такого дослідження полягає в можливості ідентифікації індивідуальних потреб кожної дитини та наданні відповідних підходів та інтервенцій для покращення їх мовленнєвого розвитку.

Рис. 3. Стан сформованості лексичної складової мовлення дітей старшого дошкільного віку з аутизмом (у %)

Отже, результат оцінювання стану сформованості лексичної складової мовлення дітей дошкільного віку з аутизмом та якісний аналіз засвідчили низький рівень сформованості лексичної складової у дітей старшого дошкільного віку з розладами

аутистичного спектра та необхідність подальшої роботи з означеною категорією у розвитку їх мовленнєвого потенціалу. Практична значущість дослідження полягає в можливості індивідуального визначення потреб та розвитку інтервенційних програм для кожної дитини.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Важливо підкреслити, що проведене дослідження надало вагомий внесок у розуміння та оптимізацію формування лексичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом. Встановлення індивідуальних особливостей та рівнів розвитку кожної дитини вказує на необхідність персоналізованих та унікальних підходів до навчання. За результатами дослідження виявлено, що ефективний підхід полягає в поєднанні різноманітних методик, таких як використання карток PECS, врахування індивідуальних особливостей та побудова довірливих взаємин. Ефективна робота з дітьми з розладами аутистичного спектра потребує не лише врахування особливостей розвитку, а і впровадження індивідуальних, адаптованих підходів для кожного конкретного випадку. Це питання може бути предметом подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базима, Н.В. (2014). Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 22 с.

2. Вітюк, В. & Тарасюк, Л. (2016). Розвиток мовлення дітей з аутизмом як запорука подальшого навчання у школі. *Педагогічний часопис Волині*. № 1. 75–81.
3. Краєва І.В. (2014) Особливості мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. №8(48), 99–105.
4. Плахтій, М. & Куралова, Я. (2017). Психологічні та фізіологічні особливості розвитку дітей з розладами аутичного спектра. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. № 2(18). 152–157.
5. Рогальська-Яблонська, І.П. (2016). Компетентнісний підхід як основа формування соціально-комунікативної компетентності особистості у дошкільному дитинстві. *Людознавчі студії. Педагогіка*. № 2. 204–211.
6. Супрун, Г.В. & Лебедєва, Г.М. (2022). Шляхи формування соціально-комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом. *Modern research in world science. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*. Львів. 963–968.
7. Трофименко, Л.І. (2013). Теоретичні засади дослідження лексичної сторони мовлення у дошкільників в умовах нормального та порушеного онтогенезу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Вип. 4(1). 85–95.
8. Шеремет, М.К. & Кондукова, С.В. (2010). Особливості мовленнєвого розвитку дітей з РДА. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. № 15. 102–106.

REFERENCES

1. Bazyma, N.V. (2014). Formuvannia movlennievoi aktyvnosti u ditei z autystychnymu porushenniamy starshoho doshkilnoho viku [Formation of speech activity in children with autistic disorders of older preschool age]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.03. Kyiv, 22 s. [in Ukraine].

2. Vitiuk, V. & Tarasiuk, L. (2016). Rozvytok movlennia ditei z autyzmom yak zaporuka podalshoho navchannia u shkoli [Speech development of children with autism as a guarantee of further education at school]. *Pedahohichni chasopys Volyni*. № 1. 75–81. [in Ukraine].
3. Kraieva, I.V. (2014). Osoblyvosti movlennievoho rozvytku ditei z autyzmom [Peculiarities of speech development of children with autism]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. №8(48), 99–105. [in Ukraine].
4. Plakhtii, M. & Kuralova, Ya. (2017). Psykholohichni ta fiziolohichni osoblyvosti rozvytku ditei z rozladamy autychnoho spektra [Psychological and physiological features of the development of children with autism spectrum disorders]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky*. № 2(18). 152–157. [in Ukraine].
5. Rohalska-Yablonska, I.P. (2016). Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti u doshkilnomu dytynstvi [Competency approach as a basis for the formation of social and communicative competence of an individual in preschool childhood]. *Liudynoznavchi studii. Pedahohika*. № 2. 204–211. [in Ukraine].
6. Suprun, H.V. & Lebedieva, H.M. (2022). Shliakhy formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti u ditei starshoho doshkilnogo viku z autyzmom [Ways of forming social and communicative competence in older preschool children with autism]. *Modern research in world science. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*. Lviv. 963–968. [in Ukraine].
7. Trofymenko, L.I. (2013). Teoretychni zasady doslidzhennia leksychnoi storony movlennia u doshkilnykiv v umovakh normalnogo ta porushenoho ontohenezu [Theoretical principles of the study of the lexical side of speech in preschoolers in the conditions of normal and disturbed ontogenesis]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. Vyp. 4(1). 85–95. [in Ukraine].

8. Sheremet, M. K. & Kondukova, S. V. (2010). Osoblyvosti movlennievoho rozvytku ditei z RDA [Peculiarities of speech development of children with early infantile/childhood autism]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna*. № 15. 102–106. [in Ukraine].

УДК 373.2.035:316.772.4-056.264]:316.46

Інна Баранець,

доктор філософії, доцент

e-mail: inessaibk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4972-6510

Researcher ID: IUP-4671-2023

Scopus ID: 57826035300

Inna Baranets,

Doctor of Philosophy, Associate Professor

Наталія Пахомова,

доктор педагогічних наук, професор

e-mail: nataliypng24@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8332-8188

Scopus ID: 57408163100

Natalia Pakhomova,

doctor of pedagogical sciences, professor

Полтавський національний педагогічний університет імені

В. Г. Короленка,

м. Полтава, Україна, кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine,

department of special and inclusive education

Валентина Волошина,

практичний психолог

e-mail: voloshyna.vgp.np@gmail.com

Valentina Voloshyna,